

Preken in quarantaine (VIII)

Gods woorden brengen ons samen.

Over vernieuwing van het verbond

Exodus 24.1-8

[1] *Inventio*: oriëntatie vooraf

[verlies van openbare ruimte]

Tot nu toe één keer zat ik met een mondkapje in de trein. Het 'hoefde' nog niet, maar ik wilde even voelen hoe dat is. Ik glimlachte naar een medereiziger, maar of die de lach alleen in mijn ogen zag? Ik wilde iets zeggen tegen de conducteur, maar hield gauw mijn mond. Op station Utrecht CS, groot en ruim en stil op die zondagmorgen, zag ik hoe de weinige reizigers elkaar evengoed nog uit de weg gingen. Ik voelde me *unheimisch* en deed het kapje op de terugweg gauw weer in mijn tas. Ik had het gevoel dat de openbare ruimte van plein, trein en station me als plek van ontmoeting en oefenruimte van medemenselijkheid was ontnomen. Ik vind dat een serieus verlies.

[familiewinst]

Veel mensen tellen deze maanden hun zegeningen in huiselijke kring. Die mogen ook hun gewicht hebben. Het is fijn om 'elkaar' te hebben, en daarin meer ruimte te ervaren nu andere activiteiten zijn beperkt of opgeschort: we zijn avond aan avond thuis, kunnen samen sporten in de ochtend en schuiven drie maaltijden daags met z'n zevenen aan tafel. Je ziet mensen pogingen doen om goede voornemens te verwoorden voor als alles weer 'gewoon' is: dit goede 'elkaar' moeten we koesteren.

Maar wat als je alleen bent? Wat als 'elkaar' wankel of onveilig is? Of wat als de pleinen, de speelplaats, het park, het buurthuis, de tram en de bieb nou juist de plekken zijn waar je uit je isolement wordt bevrijd, onder de mensen bent?

Ik ben een beetje bang dat de 'familiewinst' van corona ertoe zal leiden dat geluksvogels op dat gebied zich nog verder zullen terugtrekken in het eigen huis als fijne en veilige plek; dat de openbare ruimte nog meer een plek wordt van noodzakelijk oponthoud tot de stal weer roept.

['tot één gezin gemaakt']

Kort geleden nog was het Hemelvaart en zongen we uit LB 662 over het verlangen naar Gods heerschappij als naar "de stad waar vrij, uit boze droom ontwaakt, de mensen wonen, tot één gezin gemaakt, Gods dochters en Gods zonen." Gods Koninkrijk is niet van (eigen) huisje, boompje, beestje; ik denk aan een stad, waarin totaal verschillende mensen tot één gezin zijn gemáákt. Pinksteren, net achter ons, vertelt ook van de stad waar het evangelie ineens op straat ligt en de mensen van overal vandaan elkaar gaan verstaan. De Geest neemt mensen mee naar buiten. Dat is ook *omkeer*, bekering van een leven in een klein vertrouwd kernclubje naar verbinding met mensen die jou vreemd zijn.

We lezen voor deze zondag uit Exodus 24 ook over *een heel volk* dat wordt samengeroepen, ik zie ze staan, in de open lucht: mannen en vrouwen, kinderen en slaven, ouderen en jongeren samen. Met z'n allen stemmen ze in met wat er staat in het boek van het verbond, met de woorden van de HEER. Zie ik mijzelf als predikant ernaast staan, met onze gemeenteleden en

met buurtgenoten uit allerlei landen en volken? Samenkomen in de open lucht blijkt trouwens veiliger te zijn tegen het virus dan we dachten. Hier en daar klinkt een pleidooi voor de hagepreek..

[tienergemeenschap]

Ondertussen viel bij ons het BEAM-magazine weer op de mat. Het jongerenblad van de EO ontvangen we voor de tieners in huis al jaren in meervoud. Tot nu toe werd daar nauwelijks naar omgekeken, pas nu viel het onze middelste dochter op, en ze begon er direct in te lezen. We merkten dat EO BEAM deze weken het *verbond* is geworden dat haar door het isolement heensleept. Dit lijkt nu echt háár kerk, een geloofsgemeenschap waar zij in interactie met een verspreid over het land wonende groep tieners bij aanhaakt – op een manier die we nog niet van haar kenden. Ze was er meteen bij toen het jongerenplatform dagelijks live ging op YouTube en als gezin kijken we sindsdien de zondagse diensten van EO BEAM live.

[woorden die verbinden]

Ook als dominee-ouders worden we, na de eigen wekelijkse worsteling met Woord en beeld op afstand, geraakt door het Woord dat in deze diensten bemiddeld wordt door de band, de spreker én de dialoog via de chat. Aan ons de opdracht om nu en straks het Woord ook *tussen de huizen-met-elk-z'n-eigen-dienst* te laten rondgaan.

Het magazine op de mat ging deze keer over het thema van de EO-jongeredag, die niet doorgaat maar alsnog doorwerkt: *Speak life*. Het gaat over de kracht van woorden: 'Wat gebeurt er als je onverwacht lieve woorden te horen krijgt van iemand die veel voor je betekent?' Wat je zegt maakt verschil, en dat geldt nog meer voor het Woord van de Heer, waar onze dochter evenals het blad met plezier haar *hand lettering* aan wijdt. Ondertussen zoekt zij dozen en sponsors voor een 'nacht zonder dak' in de achtertuin, denkend aan 'jongeren in landen waar minder hulp kan worden geboden'. Naast haar familie worden daar ook een alleengaande buurtgenoot, fietsenmakers, supermarktpersoneel en een groentehandelaar bij ingeschakeld. Gods woorden beginnen gelukkig óók vanuit eigen huis en tuin al verbindend te werken..

[2] **Reflectie: theologische kernen in en vanuit de tekst**

[verbond: door God gestichte gemeenschap]

Het bijbelse woord verbond (*berit*) is in de christelijke theologie een vertrouwd begrip. Het verbondsprincipe is ons ook vertrouwd in de samenleving, die is in de westerse landen ingericht op basis van 'verbond': van onderlinge afspraken die in vrijheid worden aangegaan, en vervolgens verplichtend werken. In een eerdere bijdrage aan 'Preken in quarantaine' (van Marian Riedijk over Exodus 20) werd aan de hand van Jonathan Sacks dat samenspel van basale vrijheid en de verplichtingen die op grond daarvan worden aangegaan ook aangewezen in het instellen en naleven van de coronaregels.

Het specifiek *bijbelse* karakter van het verbond ligt ons in de kerk vóór op de tong als we aan het huwelijk denken: een 'verbond van liefde en trouw'. Voor de bijbelse profeten is de relatie man-vrouw naast de ouder-kindrelatie één van de gebruikte voorbeelden om de dynamiek van het leven met God ter sprake te brengen. Verbond = *relatie*, kun je in één woord zeggen. En geloven is: relatie met God.

Maar nu we in Exodus 19-24 teruggaan naar de instelling, de *stichting* van het verbond tussen God en zijn volk, komt de *instituut*-kant van het verbond voorop te staan, met de bijbehorende

verplichtingen.¹ Ook die kant van het verbond kennen we van het huwelijk. Net als in een intermenselijke relatie brengen de verplichtingen van Gods verbond de menselijke vrijheid niet in gevaar, maar waarborgen die juist. Anders dan een intermenselijke relatie is Gods verbond niet wederkerig in die zin dat er wederzijdse voorwaarden gesteld worden. Het begint níet ‘vanzelfsprekend’, niet ‘op een natuurlijke manier’, ook niet zozeer als een verbond tussen God en mens, maar als het verbond *van God*, dat Hij sluit met zijn volk.²

Daarbij staat de *bevrijding* van dit volk voorop, ook dat is de afgelopen weken naar voren gehaald. Dat God zijn bevrijdende verbond sluit met een heel *volk* (dat eigenlijk pas zijn volk wordt door deze door God ingestelde verplichtingen van het verbond aan te gaan) moeten we ook niet over het hoofd zien. Zó sticht God vrijheid, door een nieuwe *gemeenschap* van mensen te stichten. Th.C. Vriezen heeft onder woorden gebracht hoe hij in de theologie van het Oude Testament ziet gebeuren hoe God van zijn kant *gemeenschap* sticht: ‘het verbond van God en volk heeft deze beide ‘partners’ niet gesteld in een verdragsverhouding, maar in een *levensgemeenschap*, uitgaande van Jahwe, waarbij Israël volkomen aan Hem werd gebonden, en van Hem afhankelijk werd gesteld.’

[verbinding]

Het verbond, dat God met zijn volk sluit door zijn geboden en regels te geven, wordt – op Mozes’ initiatief, zo lijkt het, afgaand op hoe het verteld wordt – bekrachtigd met een feestelijk ritueel. Mozes bouwt een altaar om op te offeren, zet er voor elk van de twaalf stammen een gedenksteen bij, leest het boek aan het volk voor; het volk stemt er nogmaals mee in (zie 3); Mozes besprenkelt het altaar met de ene helft van het offerbloed en besprenkelt met de andere helft het volk en zegt: ‘Dit is het bloed van het verbond dat de HEER met u gesloten heeft op grond van al die woorden’ (8 HSV). De symboliek van besprenkeling met de helft van het offerbloed roept veel bijbelse betekenissen op: leven, bevrijding, verzoening, toewijding, reiniging, heiliging, maar vooral: *verbinding*. ‘Alle nadruk valt op de samenbindende kracht van het bloed’ (Houtman, 285).

[gehoorzaamheid]

Tegelijk valt de nadruk in het ritueel op *gehoorzaamheid*: ‘Alles wat de HEER gesproken heeft zullen wij doen en Hem gehoorzamen’ (7, HSV). De ‘woorden en regels’ die ‘de HEER had gegeven’ (24:3) toen Mozes – na het horen van de 10 woorden door het hele volk (20:1-17) – voor de tweede keer alleen de berg opging (20:21; 21:1), maakt Mozes aan het volk bekend (24:3). Vervolgens schrijft hij ze op (24:4) in het ‘boek van het verbond’ (24:7). In de joodse traditie en in de hedendaagse exegese wordt meestal vanuit het verhaal zelf begrepen wat dit ‘boek van het verbond’ behelst. Het gaat niet om de 10 geboden *sec*, of om de hele schriftelijke Tora, maar om wat er direct in aansluiting op de 10 geboden staat in Ex. 21:1-23:33. *Voordat* Mozes met Aäron en diens twee zonen en zeventig oudsten op Gods verzoek (24:1-2) opnieuw de berg opgaat (9-11) en vervolgens alleen verder gaat om de stenen platen met de decaloog en de aanwijzingen voor de tabernakel (25:1 e.v.) te ontvangen, *wordt nu eerst* het verbond op grond van de tot nu toe ontvangen woorden van God bekrachtigd (8).

---

¹ Dit is ook wat het woord in z’n oorspronkelijke context betekent: zie Jenni/Westermann, Bd. 1, 339 e.v.

² ‘Als het O.T. de verhouding van God en volk ziet als een verbondsrelatie, betekent dit, dat deze verhouding niet als een natuurlijke wordt ervaren, maar als een door Jahwe in de geschiedenis gestelde (182).’ Dit kunnen we volgens Th.C. Vriezen zien tegen de achtergrond van ‘de overige oud-oosterse religies’: ‘Deze stellen de verhouding van de hoofdgod en zijn volk veelal voor als een natuurlijke eenheid’.

[in de bres voor mensen in de verdrukking]

Op het eerste gezicht lijkt het nogal arbitrair welke *misjpatiem* meteen in dit eerste boek van het verbond door Mozes opgeschreven werden. Waarom is dit toch belangrijk? Het is in ieder geval níet zo dat – in het verlengde van de omvattende zeggingskracht van de tien woorden – de grote lijnen van de Tora in het boek van het verbond zijn terechtgekomen, en dat die dan later uitgewerkt zouden kunnen worden. Er wordt juist opmerkelijk gedetailleerd op bepaalde zaken ingegaan. Meteen wordt duidelijk: ‘God is in het detail’ (Sacks, 168 e.v.). En wat ook meteen opvalt: God is betrokken op de details van levens van mensen die *in de verdrukking* zijn gekomen: als slaven, wezen en weduwen, vreemdelingen. Wat in het boek van het verbond geregeld wordt is dat zij tegen nóg meer onrecht beschermd worden, dat zij op onbewaakte ogenblikken niet opnieuw uitgebuit worden, wat via de mazen van de wet altijd op de loer ligt. Daar staat God persoonlijk voor in, zoals hij zijn volk gehoord en gezien heeft in Egypte en naar hen is afgedaald. Zo springt Hij nu in de bres voor degene die in zijn gebrek iets van je wil lenen: ‘Als hij om hulp smeekt, zal ik naar hem luisteren, want ik ben een genadige God’ (22:26; vgl. vs. 22). De details zijn dus beschermend bedoeld.

[3] **Meditatie: existentiële verificatie voor vandaag**

[individu in gemeenschap]

‘Wie verbond zegt, zegt gemeenschap’. H. Berkhof werkt dat in *Christelijk geloof* uit voor de christelijke gemeente, als tweede gestalte van Gods volk naast Israël.³ Hij kiest ervoor om eerst de gemeenschap van het geloof te bespreken en daarna de persoonlijke relatie. En in zijn benadering van de gemeenschap zet hij de kerk als instituut voorop. Zoals God op de Sinai het verbond stichtte met zijn volk, zo zou je op Pinksteren kunnen terugkijken als de stichting van de kerk als gemeenschappelijk instituut.⁴

Deze overwegingen maken mij onrustig over de kerk.

Dat heeft te maken met onze tijd waarin instituten het niet goed doen en we elke relatie, ook die van het geloof, primair benaderen als een persoonlijke, in de zin van *individuele* relatie. We kunnen eigenlijk ook niet anders, lijkt het, dan ons allereerst af te vragen wat we er zélf mee kunnen. Pas dan krijgen we er ‘oprecht’ (modewoord onder jongeren) toegang toe. Zo lezen we ook vaak de Bijbel, liefst zonder de ‘omweg’ van de geschiedenis, die God allereerst met een volk is aangegaan en via Jezus met zijn *gemeente* uit alle volken.

Zelf zit ik ook zo in elkaar, en theologisch kan ik dat ook goed plaatsen. Maar de focus op Pinksteren vanuit Exodus raakt aan de sluimerende bezorgdheid om de kerk, de gemeente, de liturgie, die ik af en toe voel nu door de *lockdown* de kerk als instituut en gemeenschap nog meer op de achtergrond is komen te staan. Deze situatie roept om meer discipline (gehoorzaamheid!) in het persoonlijke bijbellezen en gebed, en dat is (bij mij) zeker nodig.

Maar ik besef in het persoonlijke vallen en opstaan daarmee meer dan ooit hoe dit niet zonder geloofsgemeenschap kan. En dat mijn zoeken naar contact met God is ingebed in de omgang die

---

³ *Christelijk geloof*, 335 e.v.

⁴ In een interview dat Aaldert Gooijer en ik drie jaar geleden rond Pinksteren hadden met *Areopagus* bracht Aaldert in wat hij op dit punt geleerd heeft van Rahner en Barth (tegen de achtergrond van zijn proefschrift *De Geest in schepping en verlossing. De betekenis van Pinksteren in de theologie van Karl Rahner en Karl Barth*).

God in woord en sacrament allang *gesticht* heeft, met zijn wereldwijde, vreemde, voor alle *Einzelgängers* openstaande volk.

[4] *Predicatio*: met het oog op de erediens

[nieuw verbond: 'heilig de Messias in je hart']

Tot de *gemeenschap* rond de God van Israël en Jezus Messias moet je *persoonlijk* toegang zoeken. 'U moet voor mij geheiligde mensen zijn' (Ex. 22:30). Het contact met de God van het verbond vraagt om een innerlijke heiliging, die je te midden van alles waar je hart hier en nu naar uit gaat op het spoor zet van God en zijn toekomst. Deze weken lees ik voor mezelf en in de diensten 1 Petrus, als een brief aan de gemeente die ons naast Israël laat optrekken van Pasen tot Pinksteren en verder. Petrus schrijft aan kleine christelijke gemeenten als nieuwe gestalten van het volk van God naast Israël: ook door God uitgekozen, ook vreemdelingen geworden, ook een heilig volk, ook gehoorzaam geworden – 'aan Jezus' – ook in een verbond met God besprenkeld – 'met Jezus' bloed' (1 Pet. 1:2).

Petrus brengt ook de persoonlijke 'binnenkant' van het verbond onder woorden: 'heilig de Heer, de Messias in jullie hart' (1 Petrus 3:15). Het doet eraan denken hoe door de Pinksterpreek van Petrus zijn volksgenoten 'diep in hun hart geraakt' werden (Hand. 2:37). Dat is niet minder primair dan het woord dat God tot het volk of de gemeente als *gemeenschap* richt. *Het is God in zijn verbond van begin tot eind om het hart te doen.*

Zo sloot Hij zijn verbond ook al met Abraham, voordat hij een volk werd. Dit wordt net als in Ex. 24:8 op z'n oud-oosters benoemd en geritualiseerd als 'verbond snijden' (*karat berit*). Ook hier valt de wederkerigheid van het ritueel trouwens weg: God gaat *alleen* tussen de twee van elkaar afgesneden helften van de offerdieren door, terwijl Abraham slaapt. Maar Abraham is wel als *individu* met zijn familie in geloof op weg geroepen. Gods verbond is op een *gemeenschappelijke toekomst* gericht. Op de Sinäi werd het verbond met een heel volk gesticht, en als kerk delen we tot op de dag van vandaag in de aan Israël geschonken verwachting. Die *gemeenschappelijke*, aardse verwachting heeft ook voor Israël van meet af aan een persoonlijke, existentiële lading: 'Mijn wet in hun hart', een 'nieuw verbond' (Jer. 31:31-34).

Bij zijn laatste Pesachmaaltijd maakt Jezus deze verwachting waar met woorden die hij ontleent aan Ex. 24:8 ('Dit is het bloed van het verbond dat de HEER met jullie sluit op grond van al deze woorden'): 'Deze drinkbeker is het nieuwe verbond in mijn bloed, dat voor jullie uitgegoten wordt' (Luk. 22:20). Jezus' leven en sterven verbindt ons leven voor eens en altijd met de God én het volk van het verbond. Pasen en Pinksteren, bevrijding en verbond komen aan het Avondmaal in Jezus samen. In Hem vinden we het allemaal: het leven, de redding en bevrijding, de reiniging en vergeving, de toewijding en de verbinding die in het verbond met God door bloed gesymboliseerd worden.

[Gods woorden brengen ons samen]

Onze Exodustekst voor de zondag na Pinksteren is een goede aanleiding om met name te preken over de *samenbindende* kracht van het verbond, die in de gemeente werkt door Gods Woord en Geest, Jezus' kruis en opstanding, en onze gehoorzaamheid aan Hem. De eerste Petrusbrief kan daarbij een verrassende eyeopener zijn voor jezelf als prediker en voor de gemeente van vandaag: 'door God, de Vader, voorbestemd om, geheiligd door de Geest, gehoorzaam te zijn aan Jezus Christus en met zijn bloed besprenkeld te worden' (1 Petrus 1:2).

En: 'Nu u gehoorzaam bent aan de waarheid, is uw hart gelouterd en kunt u oprecht van uw broeders en zusters houden' (1 Petrus 1:22).⁵

[Trinitatis: een glimp opvangen van het verbond van Vader, Zoon en Geest]

Op deze zondag Trinitatis staat op het oecumenisch leesrooster Exodus 34:4-9, over de twee nieuwe stenen platen van het verbond en over Mozes die een glimp van God opvangt (zie wat eraan vooraf gaat in 33:18-23). Voor wie dit gedeelte in de Schriftlezingen wil opnemen en daarmee de link naar Trinitatis zou willen leggen: zie de bijlage met twee preekfragmenten van Gerrit de Kruijf.

Voor wie nog even dogmatisch door wil denken: Zie Berkhof, Christelijk geloof, par. 38, over het verbond als drie-eenheid.

[nog 3 x 40 dagen...]

In een bijdrage over Exodus 24 die ik vond op www.joods-christelijke-dialoog.nl attendeert Bart Gijsbertsen op het volgende: 'De periode ná het Wekenfeest (Pinksteren) – het feest dat verbonden is met de neerdaling van God op Sinaï – is in de Joodse traditie onder te verdelen in drie perioden van veertig dagen. Veertig dagen is Mozes op de berg (Ex. 24:18). Na het breken van de stenen tafelen begint vervolgens een periode van vasten van veertig dagen (Deut. 9:18), vanaf 17 Tammoez op de Joodse kalender. Daarna is Mozes opnieuw veertig dagen op de berg (Ex. 34:28). Deze periode van honderdtwintig dagen eindigt met de Grote Verzoendag, gevolgd door het Loofhuttenfeest.'

Dit jaar valt Grote Verzoendag op 28 september en Loofhuttenfeest op 3-9 oktober. De joodse feestkalender kan helpen om de heftige maar beloftevolle begindagen van het verbond te betrekken op onze haperend op gang komende samenleving.

[liedsuggesties]

Liedboek:

Psalm 81, 105, 107:1 t/m4

Lied 310 *Eén is de Heer, de God der goden*

Lied 316 *Het Woord dat u ten leven riep*

Lied 672 *Wie 's Heren Geest bezielt,
wie 's Heren woord doet zingen,
wie met ons vieren wil
het feest der eerstelingen,
die stemme met ons in
en prijze Gods verbond
dat Hij vandaag vernieuwt
en elke morgenstond.*

Lied 675 *Geest van hierboven*

Lied 686 *De Geest des Heren heeft een nieuw begin gemaakt*

Lied 704 *Dank, dank nu allen God*

Lied 713 *Wij moeten Gode zingen*

Hemelhoog:

260 *Als God zijn stem doet horen*

402 *U maakt ons één*

475 *God maakt vrij*

---

⁵ Een andere Nieuw-testamentische benadering van het verbond op de Sinaï vind je in de bijlage met een preek van K.H. Kroon, 'De Sinaï en de berg Sion' (Hebreeën 12:12-26).

Literatuur

J. Assmann, *Exodus. Die revolution der Alten Welt*, München: Beck 2015.

H. Berkhof, *Christelijk geloof*, Nijkerk: Callenbach 1993(7).

C. Houtman, *Exodus*, deel 3 (Commentaar op het Oude Testament), Kampen: Kok 1996.

H. Jagersma, *Exodus 2* (Verklaring van de Hebreeuwse Bijbel, Exodus 19-40), Kampen: Kok 2002.

Jenni/Westermann, *Theologisches Handwörterbuch zum Alten Testament*, Band I, 339-352 (*berit*).

Th. J.M. Naastepad, *De twee Petrusbrieven* (Verklaring van een bijbelgedeelte), Kampen: Kok 1991.

J. Sacks, *Exodus. Boek van bevrijding*, Middelburg: Skandalon 2019.

Th. C. Vriezen, *Hoofdpijnen der theologie van het Oude Testament*, Wageningen: Veenman 1987(6).